

Володимир ОГРИЗКО, міністр закордонних справ України (2007–2009)

РОЗПАД РОСІЇ: ЗАГРОЗА ЧИ ШАНС?

Россия – это нечто страшное, смешное и стыдное.

Дмитро Биков, російський письменник

Розвиток Росії впродовж останніх двох десятиліть спричинив появу низки явищ, що призвели до масштабних змін як внутрішньополітичної ситуації країни, так і її становища на міжнародній арені. У жодному разі не претендуючи на всеосяжний аналіз зазначених подій, спробую позначити найголовніші виклики, які постали перед сучасною Росією, та поділитися своїми поглядами на її перспективи.

Здебільшого я аналізуватиму матеріали з російських джерел, уникаючи в такий спосіб звинувачень у русофобії. Це, однак, зовсім не означає, що я погоджуюся з позиціями, усіма оцінками та підходами авторів, на яких посилаюся.

1. ВЛАДА ТА СУСПІЛЬСТВО

Президентська диктатура стала джерелом влади, стерши інші інститути на порох.

Лілія Шевцова, політикиня [2]

Кілька значущих подій 2020–2021 роках у Росії: ухвалення поправок до Конституції та відповідних законів, отруєння та переслідування політичних опонентів, порушення прав людини, гоніння на пресу, цензура соціальних мереж тощо засвідчили перехід російської політичної системи в іншу площину. Ось як описують її опозиційні діячі (дозволю собі позбавити Вас, шановний читачу, потреби витратити час на аналіз переможних реліцій про «підняття з колін», «економічну стабільність» чи «духовні скрепи» з боку офіційних осіб, а надто – офіційних пропагандистів. Вони майже ідентичні з тими, що були і за часів СРСР, тобто є маніпуляцією, а відтак їх не можна брати за основу для бодай поверхневого аналізу. Деякі з них я наводжу лише для того, аби проілюструвати неадекватність російського офіціозу). Хоча всі експерти (політики, вчені, публіцисти, діячі культури тощо), котрих я цитував, дотримуються різних політичних поглядів, і розмаїття їхніх оцінок є, безумовно, великою цінністю, бо дозволяє побачити Росію значно об'ємніше, краще зрозуміти процеси, які в ній відбуваються).

Деякі експерти бачать у змінах до Конституції 2020 **кінець легітимності як влади, так і самої російської держави**. Такої думки, зокрема, дотримується політолог Валерій Соловей [3]. Ветеран зовнішньої розвідки Павло Басанець говорить про державний переворот: «[...] **Путин совершил государственный переворот, незаконно изменив Конституцию и обнулив свои президентские сроки**» [4]. Лідер руху «Лівий фронт» Сергій Удальцов бачить у змінах до Конституції «**грязную и лицемерную спецоперацию по откровенной узурпации власти**» [5].

Натомість експерт Юрій Рарог вважає, що теперішня Росія – це «авторитарный режим с опорой на военно-полицейско-государственную бюрократию и преимущественно олигархический капитал. Отличается агрессивной внешней политикой, воинствующим национализмом (в виде рашизма), демагогией «традиционных» ценностей, включая и «правильную» церковь» [6]. Про диктаторський режим пише політичний оглядач Кирило Рогов: він стверджує, що 2020 рік «**стал годом окончательного переустройства России как диктатуры**» [7]. Теперішню Росію як «антропологічну диктатуру» (розподіл людей за принципом «свій – чужий») бачить академік РАН Юрій Пивоваров [8].

лицейско-государственную бюрократию и преимущественно олигархический капитал. Отличается агрессивной внешней политикой, воинствующим национализмом (в виде рашизма), демагогией «традиционных» ценностей, включая и «правильную» церковь» [6]. Про диктаторський режим пише політичний оглядач Кирило Рогов: він стверджує, що 2020 рік «**стал годом окончательного переустройства России как диктатуры**» [7]. Теперішню Росію як «антропологічну диктатуру» (розподіл людей за принципом «свій – чужий») бачить академік РАН Юрій Пивоваров [8].

Деяко категоричнішими є деякі інші експерти. Політолог Гліб Павловський, наприклад, каже, що сучасний розвиток Росії – «**это такая бархатная фашизация**» [9]. Схожої, хоч і значно гострішої думки дотримується філософ і культуролог Ігор Яковенко: «**Путинская Конституция, которая была принята на пеньках 1 июля 2020, это конституция корпоративного, а проще и понятнее, фашистского государства**» [10].

Про «корпорацію», яка захопила владу в Росії, думки експертів майже однакові: це силовий блок, поєднаний із місцевим олігархатом. У Росії «**[...]вся власть** (политическая, законодательная, судебная, административная, следственная, финансовая и т.д.) **принадлежит Корпорации сотрудников спецслужб (КССС)**», – наголошує політичний експерт, колишній радник Путіна Андрій Ілларионов [11]. Після розпаду СРСР шматок «**[...] империи под управлением бывших коммунистов назвал себя Российской Федерацией и вскоре воссоздал империю, теперь как мафиозное государство**», – вважає блогер Ігор Ейдман [12]. «**[...] Владимир Путин – это лидер определенной коалиции, состоящей из чекистов, силовиков, ВПК, государственных корпораций, номинально частных олигархов, которые тоже встроены в эту систему, они реставрируют брежневский Советский Союз от символики, от риторики до репрессивных практик [...]**», – зауважує політик, історик Володимир Рижков [13]. А опозиційний політик Олексій Навальний, який став вельми відомим після невдалої спроби ФСБ його отруїти, прямо заявив, що **російська влада – це «кучка преступников, временно облеченных властью»** [14].

Не залишився поза увагою експертів ще один важливий елемент теперішньої російської державності – її імперськість.

«Те, кто полагает, что империя рухнула вместе с распадом СССР, продолжают жить в большой иллюзии. **Империя просто несколько ужалась в границах**», – наго-

лошує філософ і публіцист Вадим Штепа [15]. «**Российская государственность**, берущая начало в Московском царстве второй половины 15 века, с самого начала встала на путь имперской экспансии» Сьогодні це «**колоніальна імперія**», пише експерт-міжнародник Павло Лузін [16].

Це – лише невелика частина того, що говорять про свою країну росіяни, чію свідомість ще не отруїла їхня ж пропаганда.

Отже, які головні ознаки сучасної російської державності, на думку російських експертів, котрі здатні мислити критично?

1. **Влада в Росії є нелегітимною**, тому що влітку 2020 року там учинили **державний переворот**.

2. Теперішню нелегітимну владу в Росії можна описати як **авторитарно-диктаторсько-корпоративну**, що перетворило РФ на державу з ознаками фашизму, **ба навіть на фашистську державу**.

3. Керує цією державою **корпорація силових структур спільно з місцевими олігархами**.

4. **Росія – досі імперія**, хіба дещо менша за розміром.

Чи є ці висновки сенсацією? Як на мене, ні. Вони лише підтверджують те, що після дуже короткого періоду т.зв. «ельцинської відлиги» Росія повернулася до свого звичного стану «аракчевщини», авторитаризму та диктаторства з елементами фашизації. В історію відійшли часи навіть «суверенної демократії» з її далекими від звичайної демократичної практики обмеженнями та заборонами. Тепер влада забрала в росіян будьякі шанси на власну думку та протест, знову повернула їх у рабське стійло покірності та безправ'я. Таке ще можна було б уявити собі у XIX чи навіть XX століттях, але для цивілізованих країн у XXI столітті це тотальний анахронізм. Приклади Північної Кореї, Китаю чи Білорусі навряд чи надихають демократичне суспільство.

Стало очевидно, що влада й ті, хто мислить критично, «роз'їжджаються» в різні боки, і ця тріщина між ними глибшає. Правляча «еліта» за своєю суттю та природою не здатна запобігти її поглибленню. Тому за деякий час (на жаль, ми поки що не можемо спрогнозувати коли) ця тріщина перетвориться на прірву.

В одній і тій самій Росії постають дві Росії. **Це – перша глибока та системна проблема сучасної РФ.**

Література

1. *Быков Д.* Дерипаска и измена Родины // Радиостанция «Эхо Москвы». 22 декабря 2020. URL: https://echo.msk.ru/blog/bykov_d/2761932-echo/

2. *Шевцова Л.* Країна, що йде тонкою кригою // НВ. 3 січня 2021. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/volodimir-putin-2021-shcho-chekaye-rosiyu-v-novomu-roci-ostanni-novini-50133310.html>

3. *Валерий Соловей* // Радиостанция «Эхо Москвы». URL: <https://echo.msk.ru/guests/9032/>

4. *Басанец П.* Обращение к народам России // Каспаров.ru. 14 ноября 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5FAFC47A3B672>

5. *Удальцов С.* В 2021 году у оппозиции есть шанс // Радиостанция «Эхо Москвы». 31 декабря 2020. URL: <https://echo.msk.ru/blog/udaltsov/2766952-echo/>

6. *Рарог Ю.* О так называемом «путинизме» // Каспаров.ru. 1 ноября 2019. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5DBC7D7C2DF9E>

7. *Рогов К.* Новогоднее: как умирают диктатуры // Радиостанция «Эхо Москвы». 31 декабря 2020. URL: https://echo.msk.ru/blog/rogov_k/2766774-echo/

8. *Пивоваров Ю.* Сбережение интеллигенции // Радиостанция «Эхо Москвы». 4 декабря 2020. URL: <https://echo.msk.ru/blog/yupivovarov/2752782-echo/>

9. *Бычкова О.* Особое мнение. Глеб Павловский // Радиостанция «Эхо Москвы». 30 декабря 2020. URL: <https://echo.msk.ru/programs/personalno/2765900-echo/>

10. *Яковенко И.* Конституция фашистского переворота и перспективы России // Каспаров.ru. 21 ноября 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5FB82E934D657>

11. *Илларионов А.* КССС и Навальный // Каспаров.ru. 29 декабря 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5FEB569DB809F>

12. *Эйдман И.* Три империи: российская, коммунистическая, мафиозная // Каспаров.ru. 30 октября 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5F9AE07E2FFE9>

13. *Соколов М.* Есть у оппозиции образ будущего? // Радио Свобода. 20 ноября 2020. URL: <https://www.svoboda.org/a/30960285.html>

14. *Навальный А.* Они – кучка преступников, временно облеченных властью // Каспаров.ru. 4 декабря 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5FCA08B8BC3DF>

15. *Штмена В.* Новый договор или распад? // Регион.Эксперт. 31 декабря 2019. URL: https://region.expert/treaty_or_collapse/

16. *Лузин П.* Метафизика архипелага. Почему нам нужна деколонизация России? // Регион.Эксперт. 5 апреля 2017. URL: <http://region.expert/decolonization/>

2. У ПОШУКАХ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ АБО НОВІ (СТАРІ) «СКРЕПИ»

Попытка продолжить изобретать и внедрять новую госидеологию – путь к окончательному развалу и уничтожению России!

Ігор Чубайс, історик [1]

Проголосивши себе «наступницею» імперській Росії та СРСР, теперішня влада в РФ опинилася перед необхідністю запозичити стару чи вигадати якусь нову концепцію або ідею, навколо якої мала б змогу «згуртувати» населення країни. Публічно взяти за основу царську імперськість не можна було через претензію Москви, яка прагнула належати до групи цивілізованих країн. Повторювати дурість часів СРСР про побудову комунізму означало би вийти за межі здорового глузду, а надто в контексті вкрай непропорційного, не кажучи вже про якусь справедливість, розподілу соціальних благ в РФ. Але, оскільки російське суспільство живе в історично незмінній парадигмі, кремлівській владі не залишалось нічого, крім як запропонувати чергові «скрепи» – інші за назвою, ті ж самі за змістом.

Імперськість замінили на «русский мир» та «победобесіє», а комунізм – на «нетлінні російські цінності», «святу православну Русь» тощо, густо змастивши це все традиційною брехнею, а останнім часом – і страхом.

Так що ж це таке – «русский мир»? Парадокс у тому, що і в самій Росії цього до пуття не знають. Усе залежить від ступеня «просунутості» експертів або політиків.

Є, наприклад, такі, які вважають датою народження «русского мира» 862 рік – тоді було «засновано Русь» у м. Ладога. Дехто стверджує, що це поняття виникло в XX столітті, а найскромніші – на початку XXI. Спробуємо хоч трішки розібратися.

Хто взагалі такі ці «русские»? Адаже «русский мир» – це похідне поняття. Це «кров», «земля» чи конфесія? Як їх зіставити, наприклад, із «московитами», «великоросами» чи «советскими», ба більше – українцями й білорусами? Схоже на те, що в сучасних російських дослідників немає однозначної, а головне – якоїсь обґрунтованої відповіді.

Як пише російська вікіпедія, для означення «русского мира» «в [российской] научной литературе сформировалось три основных теоретических подхода – культурно-

цивилизационный, геополитический и религиозный».

Дещо про цивілізаційну суть «русскости» я писав у своїй статті [2], тому обмежуся тут лише деякими, на мій погляд, важливими особливостями культурного контексту цього поняття. Бо вони мають не тільки культурологічне значення.

Ось що пишуть, розглядаючи тему «русского мира», сучасні російські філософи Володимир Петухов і Раїса Бараш: «[...]формирование гражданской нации и Российской империи, и Советского Союза проходило через разрастание **эклетики русской культуры**, культуры межнационального взаимодействия на основании русского языка», «**в досоветский период «русскость» не была институционализирована**» [3].

Отже, висновуємо, що, по-перше, **питомо «російської» культури** як такої не існувало, бо вона була еклетичною сумою всього, що російській державі вдалося «нахапати» протягом своєї агресивної історії, а, по-друге, і **самої «русскости» в ній якось не проглядало**. Продовжуючи логічний ланцюжок, робимо висновок: як немає «русскости», то не може бути й «русского мира». Тож було б, мабуть, надто сміливо говорити про час його «започаткування» 853 року в Ладозі, якщо вірити офіційній московській «історіографії». А надто зважаючи хоча б на той банальний і відомий навіть школярам факт, що 862 року, тобто лише через дев'ять років після «заснування Русі» за московською версією, київські князі на чолі великої дружини (від 6 до 10 тис. воїнів) уже ходили походом на Константинополь – тодішню столицю могутньої Візантійської імперії. Це свідчить щонайменше про те, що Київ був центром не якогось щойно заснованого поселення («три кола – два двора»), а функціональної держави з усіма атрибутами, які їй належать, – владою, армією, податковою

Девушки в праздничных нарядах. Архангельская губа. Российская империя. 1910 г.

системою тощо. Але головне питання інше: до чого тут узагалі Московія? Просто згадаймо справжню дату заснування Москви – а це вже XIII століття! Де слов'яни зі своєю великою державою того часу, а де угро-фінські племена, що жили ще в напівдикому стані. Та залишмо висновки про «першорідність» Русі на Ладозі на совісті теперішніх російських «професорів» (і не тільки). Вигадувати та брехати – їхній традиційний, хоч і запліснявілий, хліб.

То коли ж тоді все-таки винайшли отой «русский мир»?

Цікавий огляд претендентів на звання «отца-основателя» ідеї «русского мира» (від археолога графа Сергія Уварова, драматурга Олександра Островського до філософа Миколи Данилевського) робить сучасний російський філософ Сергій Кочеров. Він доходить висновку, що лаври першості все ж таки слід віддати іншому російському філософові Петру Щедровицькому (зазначмо на берегах, що, аналізуючи тему «русского мира», цей автор погоджується з висновком ще одного філософа XIX століття В. Іванова про те, що «**не может быть русского мира без русской идеи**») [4].

Отже, за П. Щедровицьким: «русский мир» склався «*в течение XX века под воздействием тектонических исторических сдвигов, мировых войн и революций на планете*» і нині це «сетевая структура больших и малых сообществ, думающих и говорящих на русском языке» [5].

Що ж, візьмемо це як гіпотезу. Але з неї випливає вже зворотний логічний висновок: отже, аж до XX століття чи до початку XXI століття жителі північно-східних територій не могли ідентифікувати себе як «русских». Бо як немає «мира», так немає і тих, хто його утворює.

Тоді, звісно, постає безліч інших питань. Наприклад: у якому «мире» вони жили раніше і як він називався? А із чого, з якого матеріалу взялися тоді «русские» у XX столітті? Хто є їхніми безпосередніми кровними родичами і як впливало на «истинную, святую русскость» активне кровозмішування з іншими, далеко не «святими» народами? Чи правдивим у зв'язку із цим є припущення, що тими «русскими» насправді є всеїдні «угро-фінські московити», що ввібрали також генетичні коди й пам'ять Орди та численних народів, які поневолили? А що таке «русская идея» і коли вона виникла? Чому сандра Островського до філософа Миколи Данилевського) робить сучасний російський філософ Сергій Кочеров. Він доходить висновку, що лаври першості все ж таки слід віддати іншому російському філософові Петру Щедровицькому (зазначмо на берегах, що, аналізуючи тему «русского мира», цей автор погоджується з висновком ще одного філософа XIX століття В. Іванова про те, що «**не может быть русского мира без русской идеи**») [4].

Отже, за П. Щедровицьким: «русский мир» склався «*в течение XX века под воздействием тектонических исторических сдвигов, мировых войн и революций на планете*» і нині це «сетевая структура больших и малых сообществ, думающих и говорящих на русском языке» [5].

Що ж, візьмемо це як гіпотезу. Але з неї випливає вже зворотний логічний висновок: отже, аж до XX століття чи до початку XXI століття жителі північно-східних територій не могли ідентифікувати себе як «русских». Бо як немає «мира», так немає і тих, хто його утворює.

Тоді, звісно, постає безліч інших питань. Наприклад: у якому «мире» вони жили раніше і як він називався? А із чого, з якого матеріалу взялися тоді «русские» у XX столітті? Хто є їхніми безпосередніми кровними родичами і як впливало на «истинную, святую русскость» активне кровозмішування з іншими, далеко не «святими» народами? Чи правдивим у зв'язку із цим є припущення, що тими «рус-

сками» насправді є всєідні «угро-фінські москвити», що ввібрали також генетичні коди й пам'ять Орди та численних народів, які поневолили? А що таке «русская идея» і коли вона виникла? Чому «русский» – термін на позначення національності – це прикметник, а не іменник, як у всіх інших народів? Якщо «русский» – це конфесія, то якою є національність «північно-східного народонаселення»? А коли ж з'явився отой самий «русский язык», якщо навіть Володимир Даль визнавав, що «московским наречием» говорить самая меньшая часть народа, почти только в стенах Москвы [...] В этом наречии слышатся иногда неправильности [...] которые могли прийти, может, с татарского языка. Если подняться на золотые маковки Белокаменной, то можно окинуть глазом пространство во все четыре стороны, где говорят иначе» [6]. І як же цьому обмеженому «маковками» Москви «наречію» вдалося перетворитися на павніве на «безкраїх просторах» російської імперії?

Ці та інші культурологічні (і не тільки) питання не стосуються безпосередньо теми цієї статті й потребують, безумовно, окремого глибокого аналізу – утім не за вигаданими конструктами імперської та радянської епох, а відповідно до нової інформації, доступ до якої, бодай частково, було відкрито після розвалу СРСР. Відповіді можуть допомогти краще зрозуміти природу того, що сьогодні в Москві називають «русским миром»*.

Нам же важливо зрозуміти, як з усієї цієї чергової російської незрозумілості (вибачте за каламбур) раптом постав отой самий «русский мир» не як «изыски» деяких «озадатчених» філософів, а як практичний вказівник для обгрунтування агресивної зовнішньої політики Росії вже за нових історичних умов.

Відповідь, здається, на поверхні: концепція «русского мира» виявилася надто зручною, щоб не використати її в традиційно імперських інтересах Росії. І хоча на початку 2000-х її розвивали здебільшого як культурно-гуманітарну політику, що мала на меті поживлення контактів із російською діаспорою за кордоном, уже за якесь десятиліття її трансформували в зовнішньополітичну концепцію відновлення імперії. До справи взялися всією державою: міністерства закордонних справ, культури, а пізніше й оборони – для переконливості, так би мовити. Наслідком цієї політики лише на пострадянському просторі стала війна проти Грузії (2008 р.), відверта протидія європейському та євроатлантичному курсові України й пряма військова агресія проти неї 2014 року, нахабне небажання виводити свої війська з Молдови тощо.

Апофеозом історичного невігластва, з одного боку, та новим маніфестом зовнішньополітичної агресивності, з іншого, стала сумнозвісна стаття нового «отца всех по-

* Найближче до визначення поняття «русские» підійшов, на мою думку, молдовський філософ та історик Сергій Ільченко, який пише: «Российская империя держалась на двух скрепах: сверху, как идеологическая шатка, была нахлбучена идея православной исключительности, «Третьего Рима», притом последнего, поскольку «Четвертому не бывает», а снизу, в роли народного тела, маршировала вперед и вперед мечта о «воле», дававшая энергию для бесконечной экспансии. И было, что немаловажно, также пространство для этой экспансии, для вечною похода «за волей», достигаемой через уничтожения и порабощения коренных народов и включения выживших в эту же православно-имперскую схему. Все это и породило специфический социальный тип агрессивного раба, трепещущего перед барином, зачастую неспособного наладить свою жизнь без указаний сверху, но готового нести рабство и насилие соседним народам, видя в их порабощении доступную форму воли для себя. Этот тип и есть «русские» – не национальность, не этнос, а именно и только социум, составленный из представителей разных племенных народов. Никаких «русских» как этноса – ни «азиатов», ни «устрофиннов», ни «славян» – не существует в природе. Есть только потомки выходцев из разных народов, захваченных в плен, принужденных к покорности и включенных в систему завоевания новых территорий и порабощения новых народов, и так по кругу, снова и снова» [7].

створетских народов» В. Путіна про «один народ» [8]

Кремль абсолютно не бентежило, що «руссость», «русский мир» були «політичною міфологеією» [3]. Через те, що йшлося про «продаж» концепції суто внутрішньому споживачеві (бо зовнішній, хоч і не швидко, але все ж таки зрозумів, що йому намагаються нав'язати), поставало питання про її позитивне позиціонування. А якими міфами з позитивною конотацією могла похвалитися московська історія добільшовицької доби? Дикуном Андрієм Боголюбським чи деспотом Іваном Грозним, царем-психопатом Петром І чи імператрицею-повією Катериною ІІ, аракеєвщиною чи шибеницями на Сенатській площі, рабством у формі кріпацтва чи деморалізаційною безпорадністю останніх Романових? Є й інші міфи – про «русскую культуру»: балет, Достоевського й Толстого тощо, але вони нічого не значать для пересічного російського населення. Очевидно, що на таких прикладах «русский мир» чи, точніше, «русский миф» не побудуєш.

Тому пустопорожній оболонці «русского мира» був украй необхідний переможний зміст. А таких, звісно, нафантазованих «перемог» у радянську добу було більш ніж достатньо. Саме тому «советскость» легко поглинула вигадану «русскость» і замінила її. Водночас «советский человек» у розумінні компартійного керівництва СРСР був передусім «русским человеком». Пазл склався: надуманий і безславний «русский мир» швидко перетворився на «победно-советский», а коли той сконав, знову відродився – уже як «героическо-русский». А «героическим» у ньому «завдяки» нескінченній і всеохопній пропаганді стало «победобесие» – цинічне кремлівське експлуатування жахливої трагедії Другої світової війни.

У жодному разі не претендуючи на остаточність висновків, ризикну припустити, що батьком «победобесия», яке дехто з експертів називає навіть «політичною релігією» сучасної Росії, є особисто Путін. Він остаточню сформулював її в самовпевненій і водночас підступно-цинічній фразі: «Мы все равно победили бы (у Другій світової війні без українців. – Авт.), потому что мы страна победителей». Але оскільки з реальними перемогами в Росії не склалося (наприклад, ВВП на душу населення – нижче рівня Португалії), московському режиму був потрібен «победобесний миф» для згуртування дезорієнтованого за браком комуністичних байок і реальних соціально-економічних результатів населення.

Про це, власне, і пише знаий у Росії публіцист І. Яковенко: ««Нужно избавиться от фобий прошлого, избавиться от того, чтобы использовать во внутривполитических процессах все проблемы, которые нам достались еще из прошлых веков, а смотреть в будущее», – дал планете установку президент РФ (виступ Путіна на Давоському форумі 2021 року. – Авт.). Заметим, что это заявил тот самый человек, который создал настоящий культ прошлого, выделил из этого прошлого самые кровавые страницы и образовал из них миф победобесия, оснастил его языческими ритуалами и карнавалами буйного мракобесия, порождающими в обществе самые дикие фобии» [9].

Пам'ять про мільйони загиблих, реальну турботу про тих, хто пройшов пекло війни й дожив до наших днів, замінили маскарадними акціями (переодягнуті в «гімнастюрки» матусі з візками, діти старшої групи дитсадку у формі юноармійців, портрети генералісімуса Сталіна з німбом над головою, «бессмертные полки» з польбовими кухнями й солдатськими кашами тощо), примітивно-провокативними гаслами та символами, а про присвоєння собі права останньої інстанції в оцінках минулого та агресивну реакцію на підходи інших країн щодо подій Другої світової війни вже годі й говорити. Із сумом можна констатувати, що про-

пагандистська кампанія, головним «напрямком удару» якої залишалася внутрішньоросійська аудиторія, завершилася перемогою режиму. Ось лише дві цифри.

За 20 останніх років кремлівські ЗМІ так промили мізки населення, що 61% уважає перемогу у «Великій отечественной войне» **«наиболее значимым событием для русской истории»** [3], а **87 відсотків відчувають гордість** у зв'язку із цим [10]. Ризикну припустити, що міф «победобесія» розгортатиметься ще активніше, складаючи, так би мовити, позитивну, білу, у розумінні російської влади, сторону державної ідеології і сподіваючись на прищеплену в такий спосіб лояльність.

Водночас будь-який московський режим, про що переконливо свідчить історія, ніколи не залишав поза увагою і темну сторону, **іншу «скрепу» – створення атмосфери страху**. Для будь-якої тоталітарної влади найстрашніше – коли народ припиняє сприймати її як серйозну силу, здатний реалістично оцінювати, що відбувається навколо, і доходить адекватних висновків. Тому для кожного російського диктатора придушення навіть паростків якогось «свободомислія» були й досі є чи не найважливішим внутрішньополітичним завданням. Не є винятком і путінський режим. Він, як зазначає знаний російський політик та історик В. Рижков, боїться **«[...] что даже слабая оппозиция, даже слабое гражданское общество могут выйти из-под контроля, превратиться в массовое движение и создать для них (влади – Авт.) тяжелый политический кризис. Поэтому принято решение закручивать гайки дальше, закручивать по максимуму, возвращаться в славное брежневское прошлое, славный брежневский застой и формировать ту же модель жесткого авторитарного государства с идеологической цензурой, с политическими репрессиями, какая им помнится по 1970-м годам»** [11].

Силу каральної машини повною мірою відчули нечисленні (якщо брати масштаби Росії) учасники протестів на підтримку О. Навального. Здається, влада діє на упередження, бо ніякої реальної загрози для режиму ці маніфестації не становлять.

Поріг терплячості росіян, насправді, надзвичайно високий: це історичне «рабське надбання» жителів Московії, яких видресировували мовчати до останнього. Статистика свідчить, що більшість населення не підтримує протестного руху, тому він не має шансів на успіх.

На повній потужності влада використовує й інший, теж традиційний для Росії інструмент – брехню. Після великої короткого періоду відносної правди за «першого Єльцина» Росія повернулася до звичної практики брехні, що знову стала визначальним чинником як внутрішньої, так і зовнішньої політики. **Та найстрашніше інше: обидві сторони процесу – і влада, і народ – сприймають її як норму.** Нищівну оцінку сучасній політичній системі дав відомий російський політик Григорій Явлінський. Він пише: **«В последние 20 лет государственная и политическая ложь в России опять стала тотальной. [...] Ложь – органический элемент [...] современной эклектичной государственной системы, желающей сохранить свою историческую связь и с советским режимом, и с умершим самодержавием, и с современным миром»** [12].

Зрозуміло, що там, де брехня, там й імітація. Країна поступово, але невпинно занурюється в паралельний світ. Наче все є: парламент, уряд, суди, ЗМІ тощо, тільки от усі бачать, що це ширма, за якою – порожнеча. **«[...] имитация (роста, ума, великой державы, геополитической роли, успешной экономики, военной мощи) – это суть путинизма, тоскующего по СССР, но не способного им быть», – абсолютно справедливо зауважує правозахисник Олександр Хоц** [13]. Така собі фотографія пізнього СРСР.

Очевидним є й інше: навіть народ, якому настільки невластива гідність – справжня, а не «победобесно-імперська» версія – об'єктивно втомився від незмінності вождя. Йому просто потрібне нове обличчя, але такого ж за суттю деспота. У цьому сенсі мене, відверто кажучи, жакнула думка, яку висловив уже цитований тут В. Рижков: **«...самые большие шансы сейчас имел бы любой человек, которого выдвинул бы из номенклатуры, из верхушки, из своего политбюро Владимир Путин. Народ бы с облегчением обрадовался такому мягкому переходу от Путина, от которого устали, который надоел, от которого ничего уже не ждут, народ бы с удовольствием проголосовал за любую симпатичную фигуру, которую бы предложил Кремль»** [11].

На мою думку, це – вирок, але не Путіну, а **самій Росії**.

Які висновки із цих оцінок російських експертів можна зробити?

1. «Русский мир» є філософською концепцією, яка не має од нозначного трактування навіть поміж самих російських авторів. **«Русский мир» є насправду «русским мифом», функція якого – замінити комунізм як державну ідеологію.**

2. **Концепція «русского мира» є ідеологічним обґрунтуванням для агресивної зовнішньої політики Росії.**

3. Похідною від концепції «русского мира» є спекулятивна політика **«победобесія»**, за допомогою якої влада намагається згуртувати населення РФ навколо ідеї **«великой России»**.

4. Попри успішне зомбування населення **російська влада панічно боїться внутрішніх заворушень і тому посилює репресії, опираючись на насильство й тотальну брехню.**

Іншою **«скрепою»**, яку Кремль витягнув зі свого шулерського рукава, **стала ідея «російської традиційності», «нетленності вікових цінностей», «святой Русі»** тощо. За відсутності «ідеологічного відділу ЦК» функцію духовного «окормлювання» знову передали «неурядовій громадській організації», яка впродовж століть є послушницею влади і беззаперечно виконує всі її накази, примхи і забаганки. Такою була, є і ще якийсь час буде Російська православна церква.

Ось що про неї пише російський телеграм-канал «Церквач»:

«РПЦ предоставляет власти свои услуги: поддержку на выборах, отказ от критики в период между выборами, демонстрацию полной лояльности на уровне благочинных и епископата. Она не занимается тем, чем должна, не обличает пороки представителей власти, не поднимает всерьез тему социальной несправедливости, раздает ордена коррупционерам, а то и откровенным бандитам. Епископат встроился в российскую клептократическую элиту.

Взамен власть наделяет РПЦ привилегиями: не платит налоги, получают государственное финансирование, свободно занимаются коммерцией, вносят правки в законопроект и уже действующие законы, обращаются к чиновникам любого ранга вплоть до президента, пользуются эфиром федеральных телеканалов, использовать спецтранспорт и охрану, без проблем проводят массовые мероприятия и многое другое» [14].

За даними російських джерел, сучасна РПЦ – це понад 60 метрополій і 300 єпархій, майже 37 тис. храмів та інших приміщень, 462 чоловічі і 482 жіночі монастирі. В її діяльності задіяно більше ніж 40 тис. осіб. Щорічно РПЦ отримує дохід у розмірі понад 300–350 мільярдів дол. США, включно не лише з пожертвами і комерційною діяльніс-

тю, а й із прихованим фінансуванням з державного бюджету. Дехто вважає цю суму дещо заниженою і називає цифру 500 млн дол. США [15].

За будь-яких обставин РПЦ, на думку Кремля, є важливою ідеологічною «кормильчачкою» російського населення. Наче і можливості, як бачимо, є. Питання лише в тому, якої кількості населення це стосується і наскільки є ефективним.

Якщо опиратися на інформацію офіційного представника МВС РФ, 2019 року (беремо доковідний рік) великодні «нічні святкові служби в Росії відвідали понад **4,3 млн осіб**» [16]. Чи означає це, що в Росії нині саме стільки православних віруючих? Звісно, ні. Але для нас важливими є числа.

Порівняймо, наприклад, із російськими мусульманами. Залишимо на совісті Кадирова його думку щодо чисельності мусульман у Росії (30 млн осіб), і навіть Путіна, який зазначає, що їх 20 мільйонів [17]. Однак мінімальні цифри, з якими погоджуваться не надто прихильні до мусульман джерела, вказують на те, що їх у Росії щонайменше **13 млн осіб** [18]. Водночас тенденція до постійного збільшення чисельності мусульман зростає як через природний приріст, так і внаслідок міграції з Азербайджану, країн Середньої Азії та Близького Сходу. І це справді **активні віруючі**. Попри те, що ця держава не допомагає мусульманам, як Російській православній церкві.

А робить для РПЦ вона справді немало: до нової редакції Конституції Росії внесено положення про традиційність сім'ї; священнослужителі РПЦ мають доступ до всіх соціальних прошарків суспільства: від молоді до збройних сил (щоб, наприклад, освячувати ядерні ракети); предстоятелю РПЦ влаштовують телевізійне шоу з об'їздом навколо Кремля для «оборони» від пандемії; служителю РПЦ створено спеціальні умови для організування паломництва, що є черговою непрямю фінансовою підтримкою тощо. А до храмів, як бачимо, іде зовсім невелика частина вірних, хоч офіційно заявлено 58 млн осіб.

Постає питання: чому? А тому, що навіть забитий державною пропагандою пересічний росіянин бачить всю нещирість того, що пропагують назовні і що одночасно відбувається в самій РПЦ. Мабуть, також і через численні скандали, які постійно трясуть РПЦ зсередини.

З огляду на це варто згадати історію архієрея Чапліна, який займав у системі РПЦ не останню позицію і закликав «к убицтву ракетними ударами с воздуха российских политических эмигрантов в государствах, куда те уехали, к созданию спецподразделений по типу «эскадронов смерти» для ликвидации врагов режима на территориях других государств», доводив, що «массовые убийства людей якобы санкционированы самим Богом, о чем со всей очевидностью явствует из священных библейских текстов» тощо [19].

А також протоієрея Смирнова, званого як засновника і лідера проєкту «Отдельный дивизион» – край консервативного православного руху, що ставав на «захист сімейних цінностей» у їхній найбільш мракобійній версії, боровся проти запровадження в Росії ювенальної юстиції та заборони абортів, чим справедливо заслужив славу одного з «найбільше мерзких і подлых мракобесов, обскурантов и ретроградов среди российских церковников» [20].

Чи скандали довкола далеко не монашої власності в центрі Москви самого Володимира Гундяєва (КДБешне псевдо – «Михайлов») та його гоніння на незгодних у церкві, зокрема, протодіякона А. Кураєва; окултизм, який дістався вже навіть до високих церковних чинів; бунт схиігумена Сергія в Єкатеринбурзькій єпархії; педофільні скандали в Оренбурзі та Якутії; розбещення малолітніх у Вологді; викриття численних «гомоієрархів» тощо. І це лише окремі приклади.

Зрозуміло, що такі «герої» РПЦ та їхні нехристиянські вчинки завдають російській церкві непоправної іміджевої шкоди. Усе це, на думку політолога й історика Олексія Маркаркіна, «диссонирует с настроениями, преобладающими в среде молодых россиян, что ставит под вопрос будущее церкви. [...] более модернистски настроенная часть общества расходится с церковью, считая ее слишком архаичной. И не утрачивая православной самоидентификации, перестает связывать себя с церковью как организацией» [21].

Не можна не зважати також, якого нищівного удару було завдано «устоям» РПЦ через те, що Вселенська патріархія визнала канонічну незалежність Православної Церкви України. Від РПЦ нині вже відійшла значна частина віруючих в Україні. Цей процес, хоч і помалу, набирає обертів, тож об'єктивно вестиме до ослаблення і навіть потенційного занепаду РПЦ у самій Росії, бо вже найближчим часом вона може реально втратити чисельну першість у православному світі.

З огляду на прислужницьку роль РПЦ у відносинах з **російською державою**, внутрішні скандали, дедалі більше послаблення її впливу на світове православ'я, важко не погодитися з думкою дописувача на сайті «Каспаров.ru» Павла Матвєєва: «[...] **эта контора (РПЦ. – Авт.) прогнила не просто насквозь – она прогнила целиком и полностью, бесповоротно и навсегда**. И [...] никакому реформированию она не подлежит, а подлежит она только одному – уничтожению [...]» [19].

Отже, підсумовуючи думки російських експертів, викладені вище, потрібно констатувати:

1. **РПЦ фактично є державною церквою**, бо обслуговує її інтереси.

2. Унаслідок цього вона **перебирає на себе всі державні гріхи** – корупцію, пристосуванство, брехню тощо.

3. **РПЦ тому і стрімко втрачає бодай якийсь моральний авторитет**, що мала в перші післякомуністичні роки, а отже, вже не викликає такої довіри в росіян, на яку сподіваються в Кремлі.

4. Значно зменшився міжнародний вплив РПЦ з огляду на надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні та самоізоляцію РПЦ у світовому православ'ї.

Висновок очевидний: ставка Кремля на РПЦ є битою картою. РПЦ не зможе виконати функції, які визначив для неї Кремль. Тріщина між православними і РПЦ глибшати́ме, бо керівництво церкви нав'язує вірним стандарти і традиції минулого. РПЦ, як і Російська держава, якій вона вірно служить, обернена в минуле. **У такої церкви немає перспективи.**

Отож **ідеологічна опора путінського режиму насправді не є такою міцною, щоби забезпечити його стабільність.** Це ще не повне відторгнення, проте і не беззастережна підтримка. Негативна динаміка соціально-економічного розвитку Росії може звести нанівець усі «досягнення» на ідеологічному фронті. **А коли руйнується ідеологія, занепадає і держава.**

Ідеться про глибоку світоглядну тріщину, яку російське суспільство в осяжній перспективі подолати не зможе. Нестандартний погляд на перспективи РПЦ у цьому контексті висловив неоднозначний Олександр Невзоров [22].

Література

1. Чубайс И. Номенклатура и идеология, прекратит обман России // Каспаров.ru. 12 листопада 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5FAD7ECEf1759>

2. Огризко В. Чому Росія ніколи не відбудеться? // Українська правда. 13 серпня 2020. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/ogrysko/5f3577c92b824/>

3. Петухов В.В. Русские и «русский мир»: исторический контекст и современное прочтение / В.В. Петухов, Р.Э. Бараш // Полис. Политические исследования. 2014. No 6. С. 83–101.

4. Кочеров С.Н. Русский мир: проблема определения // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2014. No 5. С. 163–167.

5. Петр Георгиевич Щедровицкий: русский мир и транснациональное русское // Гуманитарный портал. 28 сентября 2006. URL: <https://gtmarket.ru/library/articles/2508>

6. Білоус В. Мова та «наріччє» // День. 26 травня 2016. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/mova-ta-narichche>

7. Ильченко С. Нерожденная империя. Что мешает распаду России и возрождению СССР // DSNews. 19 января 2020. URL: <https://www.dsnews.ua/world/vse-eshche-nerozhdennaya-imperiya-chto-meshaet-raspadu-rossii-17012020220000>

8. «Мы – один народ»: статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев» // RT. 12 июля 2021. URL: <https://russian.rt.com/world/article/884684-putin-statya-rossiya-ukraina>

9. Яковенко И. О докладе Путина Давосскому форуму // Каспаров.ру. 28 января 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=6012F515BCB72>

10. Пипия К. Национальная идентичность и гордость // Левада-центр. 17 января 2019. URL: <https://www.levada.ru/2019/01/17/natsionalnaya-identichnost-i-gordost/>

11. Соколов М. Есть у оппозиции образ будущего? // Радио Свобода. 20 ноября 2020. URL: <https://www.svoboda.org/a/30960285.html>

12. Явлинский Г. Утрата репутации: отравление ложью // Григорий Явлинский: официальный сайт. 12 сентября 2018. URL: <https://www.yavlinsky.ru/article/utrata-reputatsii-otravlenie-lozhyu/>

13. Хоц А. От ботокса к яду // Каспаров.ру. 3 января

2021. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5FF167405D49F>

14. Церквач дал інтерв'ю киевскому изданию theБабель // Telegram. 10 декабря 2018. URL: <https://t.me/cerkvach/1229>

15. Лузин П. Ритуал подчинения. РПЦ МП как политический субъект и храм как символ господства // Регион.Эксперт. 27 октября 2019. URL: <http://region.expert/clericalism/>

16. Данные о посетивших пасхальные богослужения в 2019 году // Сова. 29 апреля 2019. URL: <https://www.sova-center.ru/religion/discussions/how-many/2019/04/d40953/>

17. Сколько мусульман в России // Медина. URL: <https://medinaschool.org/library/obshestvo/istoriya-islama/skolko-musulman-v-rossii>

18. «Дутые» мусульмане в России от Кадырова, или Сколько же их на самом деле? // Радиостанция «Эхо Москвы». 2 ноября 2020. URL: <https://echo.msk.ru/blog/demography/2734948-echo/>

19. Матвеев П. Конец сатанинского попа // Каспаров.ру. 27 января 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5E2EC82C2C066>

20. Матвеев П. Конец сатанинского попа – 2 // Каспаров.ру. 23 октября 2020. URL: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5F91FEF180053>

21. Макаркин А. Все это диссонирует с настроениями молодежи // Каспаров.ру. 6 февраля 2021. URL: http://www.kasparov.ru/material.php?id=601E2A68B75C2&fb_comment_id=50038245_62993316_5040742279301544

22. Невзоров А. Конец РПЦ. Как это будет // Youtube. 25 жовтня 2018. URL: https://www.youtube.com/watch?v=cc1pnMsk_6A&ab_channel=%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D0%B7%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2

Далі буде

Художник Скрепецький